

1 Inleiding: een kennismaking

Pange lingua gloriosa / confessorum gaudia / inter quos floret ut rosa / Arnulphus in gloria / possidendo fructuosa / meritorum praemia.

(Bezing, mijn tong, de glorievolle vreugden van de belijders, in wier midden Arnulfus in de heerlijkheid bloeit als een roos, in het bezit van de vruchtbare beloningen voor zijn verdiensten.)

(hymne ter ere van Arnulfus van Soissons)¹.

De heilige Arnulfus, bisschop van Soissons, is in België en Noord-Frankrijk geen onbekende. Zijn levensverhaal is al dikwijls verteld. De basis daarvoor wordt gevormd door de *Vita Arnulfi episcopi Suessionensis*, die in de twaalfde eeuw moet zijn voltooid. Als de auteurs daarvan worden Lisiardus, bisschop van Soissons (1108-1126) en Hariulfus, derde abt van Oudenburg (1105-1143) beschouwd, die daarmee de canonizatie van Arnulfus hebben bewerkstelligd. Volgens dit heiligenleven werd Arnulfus kort voor het midden van de elfde eeuw in Tiegem, bij Oudenaarde aan de Schelde, geboren. Nadat hij enige tijd als ridder in het gevolg van zijn doopvader en verwant, Arnulf, heer van Oudenaarde, had gediend, trok hij naar Frankrijk, waar hij in de abdij Saint-Médard bij Soissons intrad. Na de dood van abt Reynaldus (1040-c.1076) werd hij tot diens opvolger gekozen. In 1081 werd hij door de pauselijke legaat, Hugo van Die, tot bisschop van Soissons gewijd. Enkele jaren later reisde hij op last van paus Gregorius VII (1073-1085) naar het Vlaamse kustgebied om een verzoening tot stand te brengen tussen graaf Robrecht de Fries (1071-1093) en enkele opstandige edelen en geestelijken van het bisdom Terwaan. In 1084 ontving Arnulfus uit handen van Radbodus, bisschop van het dubbelbisdom Noyon en Doornik, de Sint-Pieterskerk van Oudenburg, niet ver van Ostende, om daar een kloostergemeenschap te vestigen. Hij stierf op 15 augustus, de dag waarop het feest van Maria's Hemelvaart werd gevierd, en daarom vindt de herdenking van zijn sterfdag een dag later, op 16 augustus plaats. Op deze dag werd hij in 1087 in de kerk van Oudenburg begraven. Dit alles staat van oudsher in de vita te lezen. Na een moeizame procedure werd Arnulfus op het concilie van Beauvais in 1120 als heilige erkend. Op 1 mei 1121 werd zijn gebeente in de kerk van de Sint-Pietersabdij in Oudenburg uit het eenvoudige graf in de aarde genomen en plechtig bijgezet; de elevatie en translatie werden verricht door Lambertus, bisschop van Noyon en Doornik.

Scenes uit een heiligenleven

Arnulfus is een veel voorkomende naam en ter onderscheiding van andere heiligen van die naam wordt deze Arnulfus meestal Arnold(us) of Arnoud van Tiegem of van Oudenburg genoemd, naar

¹ Chevalier, *Repertorium*, II, 284 nr. 14440; ed. Cuperus, *AASS Augusti III*, 222; ed. trl. Ferrant, *Vie II*, 289-292.

de plaatsen die tevens de belangrijkste centra van zijn verering zijn². In Frankrijk is de bisschop van Soissons bekend als Arnoul d'Audenarde of de Pamele, naar het geslacht waaruit hij stamde³. In deze studie verwijst de naam Arnulfus naar deze heilige en zullen zijn talrijke naamgenoten met een nadere toevoeging worden aangeduid.

Arnulfus wordt momenteel in België vooral vereerd als de beschermheilige van de bierbrouwers. In geen van de twee overgeleverde redacties van de oude vita is een aanknopingspunt voor dit patronaat te vinden; de oudste vermeldingen dateren uit de vijftiende eeuw⁴. Daardoor valt het, evenals de pas vanaf de late middeleeuwen gedocumenteerde Arnulfus-iconografie⁵, buiten het bestek van deze studie, die zich beperkt tot de periode van ongeveer 1040 tot ongeveer 1140, de tijd waarin Arnulfus leefde, zijn heiligverklaring tot stand kwam en de vita geleidelijk haar tot in de vijftiende eeuw geldende vorm kreeg.

In zekere zin kan dit boek worden gezien als een vervolg op de levensbeschrijving van Arnulfus, die Jules Ferrant in 1887 bij de viering van het achtste eeuwfeest van de dood van de heilige het licht deed zien⁶. In zijn voorwoord verklaarde Ferrant dat hij de heilige recht wilde doen door het ware verhaal over hem te vertellen, omdat er slechts korte en onvolledige levensbeschrijvingen voorhanden waren⁷. Hij baseerde zich op de latijnse levensbeschrijving, de *Vita Arnulfi episcopi Suessionensis*, in de redactie die in 1731 door de Bollandist Willem Cuypers in de *Acta Sanctorum* was uitgegeven⁸. Deze wordt hier verder aangeduid als de *vita longior* (BHL 704), ter onderscheiding van een kortere redactie, de *vita brevior* (BHL 703)⁹. Door de nauwgezetheid waarmee Ferrant zijn bron volgde, onderscheidt zijn levensbeschrijving zich van de meeste

² Zie bijvoorbeeld Meulemeester, *Nationaal Biografisch Woordenboek* 14, 6: Arnoldus van Tiegem.

³ Zie bijvoorbeeld Balteau, *Dictionnaire de biographie française* III, 946: Arnoul de Pamèle.

⁴ Meulemeester, 'Een inleiding', 140; Smits, 'Arnoldus', 158.

⁵ Meulemeester, 'Een inleiding', 140 en 157; Smits, 'Arnoldus', 158.

⁶ J. Ferrant, *Un Saint de la Flandre au XIe siècle. Vie de Saint Arnold ou Arnulphe. Evêque de Soissons*. 2 dln (Brugge 1887).

⁷ Ibidem, 4.

⁸ Ibidem, 6-8; AASS Aug. III, 221-59.

⁹ In het vervolg zal naar de *vita longior* (BHL 704) worden verwezen in de editie van Mabillon, AASS OSB VI.II, 502-555, door in romeinse cijfers het nummer van het boek gevolgd door dat van het betreffende hoofdstuk tussen haakjes in de tekst weer te geven. Deze editie is de beste die beschikbaar is en is ook door Cuypers gebruikt. Vergelijking met de handschriften heeft uitgewezen dat zij weliswaar verouderd is, maar over het geheel genomen een betrouwbare tekst van de *vita longior* biedt. De *vita brevior* (BHL 703) is, zoals in hoofdstuk 3 zal blijken, niet in een voor het doel van deze studie bruikbare editie voor handen. Daarom wordt in bijlage 1 een diplomatische editie van de tekst naar het enige bekende handschrift (A) gegeven. Voor de verwijzingen hiernaar zal tussen haakjes in romeinse cijfers de deels gereconstrueerde hoofdstuknummering worden opgenomen die in de linkermarge van het transcript te vinden is.

andere in een volkstaal geschreven levens van Arnulfus. Hij streefde er tevens naar het leven van de heilige in een historisch kader te plaatsen. Arnulfus was volgens hem niet alleen een groot heilige, maar ook één van de markantste persoonlijkheden uit de elfde eeuw¹⁰. Een historische studie kan men zijn boek echter niet noemen. Ferrant beschreef om het zo te zeggen niet het leven van een mens, maar van een heilige. Hij beschouwde zich als een hagiograaf en hield er dezelfde opvatting van zijn taak op na als de middeleeuwse hagiografen. Hij zag het als zijn doel de waarheid te vertellen over de betrekkingen tussen de heilige en God¹¹. De betrouwbaarheid van de *Vita Arnulfi* stond niet ter discussie. De auteurs waren bijna tijdgenoten van Arnulfus en hun verhaal, dat met oprechte bedoelingen was geschreven, was aan zoveel betrouwbare getuigen en autoriteiten voorgelegd, dat een beter getuigenis nauwelijks denkbaar leek¹². Ferrant wilde de lezers bekend maken met een heilige ‘dont la vie est si propre à nous stimuler vers la vertu, à nous attacher à notre sainte foi, et à nous faire aimer l’Eglise de Jésus-Christ’¹³. Hij zocht niet, zoals in deze studie de bedoeling is, naar de historische persoon die tot een heilig voorbeeld was geworden.

Een tweede hoogtepunt van de feestelijkheden ter gelegenheid van het achtste eeuwfeest in Oudenburg, waarvoor Guido Gezelle, die verschillende gedichten aan Arnulfus en andere Vlaamse heiligen heeft gewijd, een loflied op Arnulfus als vredestitcher had geschreven¹⁴, was ongetwijfeld de ‘Historische & Godsdienstige Stoet’ die op 18 en 21 augustus 1887 door Oudenburg trok. Daarin werd vanzelfsprekend de reliekschrijn van de heilige, begeleid door kerkelijke en wereldlijke hoogwaardigheidsbekleders, meegevoerd. In deze stoet, waaraan ook bedevaartgangers uit Tiegem deelnamen, werd het leven van Arnulfus in achtentwintig taferelen uitgebeeld op basis van de *vita longior*¹⁵.

Aan de geboorte en jeugd van de heilige waren vijf taferelen gewijd. Zij herinnerden eraan hoe Meynsinde, toen zij en haar man Fulbert rouwden om de dood van een al bijna volwassen zoon, in haar slaap een lichtende verschijning zag, die haar vermaande niet langer te treuren om het haar door God in Zijn wijsheid ontnomen kind en haar vertelde dat ze zwanger was van een voor een grote toekomst voorbestemde zoon, die zij Christoforus (Christusdrager) moest noemen; bevestiging daarvan zou zij vinden als zij in de kerk liet graven op de plaats waar zij gewoonlijk bad. Meynsinde vertelde dit aan haar man, ging naar de kerk waar zij liet graven en vond, zoals haar was gezegd, een steen waarin de naam Christoforus gebeiteld was. Vol blijdschap verbeidde zij de vervulling van de voorspelling en bracht het kind ter wereld, dat volgens gebruik naar de

¹⁰ Ferrant, *Vie I*, 15.

¹¹ *Ibidem*, 5.

¹² *Ibidem*, 9.

¹³ *Ibidem*, 4.

¹⁴ Meulemeester, ‘Een inleiding’, 163; Muylaert, ‘Gezelle’, 148.

¹⁵ Zie voor het programma van deze stoet Meulemeester, ‘Een inleiding’, 161-162.

machtige verwant Arnulf van Oudenaarde werd gebracht, opdat deze het ten doop zou houden. Dit geschiedde, maar de peetvader liet het kind de naam Arnulfus geven. Maar God was werkzaam in de kleine, en op een dag kwam er een vreemdeling die hem zegende en de voedster op het hart drukte hem met alle mogelijke toewijding te verzorgen, omdat God had besloten Zijn wondermacht door hem te tonen (I,I-III).

Vervolgens werd het verhaal over Arnulfus in de stoet onderbroken door tien taferelen, gewijd aan de in Vlaanderen alom vereerde martelares Godelieve van Gistel (†1070), die op een veertiende-eeuwse levensbeschrijving van deze heilige waren gebaseerd¹⁶. Godelieve komt in de *Vita Arnulfi* helemaal niet voor, maar wel in een verkorte, voor de liturgie en het uurgebed vervaardigde versie ervan (*Epitome* BHL 705), waar Fulbert, de vader van Arnulfus, een volle neef van haar wordt genoemd¹⁷.

Hierop volgden twee taferelen uit het leven van Arnulfus als ridder, waarin ook enkele van zijn wapenbroeders, onder wie Gericus, voorkwamen. Over de jeugd en het ridderschap van de heilige wordt in zijn levensbeschrijving maar weinig verteld. Arnulfus was vriendelijk en scherpzinnig, maar ook snel en sterk. Zijn ouders, die ervan overtuigd waren dat hij voor een aan God gewijd leven bestemd was, wilden hem laten studeren, maar zijn peetvader en andere verwanten dreven door dat hij ridder werd. Als ridder blonk hij evenzeer uit, in de strijd, maar ook als vredestitcher en scherpzinnig hoveling. Hij stond in aanzien bij de keizer, de koning van Engeland en edelen uit zijn eigen streek. Bezitsuitbreidingen en huwelijksvoorstellen wees hij af, omdat hij zich ervan bewust was dat Gods lof zijn levensdoel was. Op een dag besloot hij van het vergankelijke af te zien en te trachten eeuwig loon te verdienen. Hij deed het voorkomen alsof hij naar het hof van de Franse koning wilde gaan en droeg zijn wapendragers op alles voor de tocht in gereedheid te brengen. Hij nam afscheid van zijn moeder - zijn vader was inmiddels overleden - en vertrok in vol ornaat. Eenmaal in Frankrijk ging hij evenwel niet naar het koninklijk hof, maar haastte zich naar de koninklijke abdij Saint-Médard, even buiten de muren van Soissons (I,IV-V). Dit alles was in het ene tafereel uitgebeeld.

In het andere kwam Gericus voor. De vita vertelt over hem als Arnulfus allang een godgewijd leven leidt. Hij had zich, nadat Arnulfus de wereld had verlaten, overgegeven aan roof en plundering, God noch mensen vrezend, zonder zelfs weduwen en wezen te ontzien. Arnulfus hoorde ervan en bad voor zijn bekering. Aanvankelijk bleef het Gericus voor de wind gaan en hij trouwde een vrouw van voorname afkomst, Judith. Ze kregen kinderen en leefden in welstand. Na verloop van tijd stierven al hun kinderen, het één na het ander, en werd Gericus ziek. Veertig maanden was hij aan het bed gekluisterd en zijn einde leek nabij. Zijn neven deden alvast een greep naar zijn bezittingen. Door iedereen in de steek gelaten smeekte Judith God om hulp en herinnerde zich Arnulfus. Ze kreeg haar man zover dat hij zich naar de man Gods liet toebrengen. Arnulfus las de zieke de les en liet hem beloven dat hij voortaan Gods wetten in acht zou nemen.

¹⁶ BHL 3593; AASS Iul. II, 413-436.

¹⁷ Deze epitome is door Mabillon uitgegeven in aansluiting op de vita longior, ed. Mabillon, 555.

Daarop kondigde hij de genezing van Gericus aan en voorzegde de geboorte van een nieuwe erfgenaam, Lambertus, precies een jaar daarna. Genezen ging Gericus met zijn vrouw naar huis en Lambertus werd geboren zoals voorspeld (I,XXXI-XXXII).

Een tafereel van het vertrek van Arnulfus met twee schildknappen naar Frankrijk markeerde in de stoet het einde van het leven van de heilige als ridder, waarna het leven van Arnulfus als kloosterling werd uitgebeeld. De toeschouwers zagen hem als monnik met Rainaldus, de toenmalige abt van Saint-Médard en de oude Grimboldus, die als kluizenaar bij de abdij leefde. Nadat Arnulfus een jaar als leertijd in het klooster had doorgebracht, was hij met de zorg voor de armen belast en bij zijn werkzaamheden had hij deze kluizenaar, die in de vita Eremboldus of Ereboldus wordt genoemd en eveneens een Vlaming van geboorte was, ontmoet. Arnulfus vroeg Ereboldus, wiens leven ten einde liep, hem na zijn dood te laten weten wat er met hem gebeurd was. De kluizenaar beloofde dat en hij verscheen na zijn verscheiden aan Arnulfus in een visioen. Daarin vertelde hij dat hij inmiddels, na een korte periode van boetedoening, deelde in de vreugden van de zaligen. Door hem geïnspireerd vestigde Arnulfus zich als kluizenaar in een kuil aan de voet van de kloosterkerk (I,VI-VIII).

Na verloop van tijd werd hij door de monniken van Saint-Médard tot abt gekozen. Dat gebeurde, nadat Pontius, de opvolger van abt Reynaldus (†c.1076), wegens wanbeleid was afgezet. Arnulfus had tevergeefs getracht zich aan deze taak, die hij als een al te zware last beschouwde, te onttrekken. Hij was gevluht, maar werd tenslotte op wonderbaarlijke wijze door een grote wolf naar Soissons teruggeleid. Toen begreep hij, volgens zijn hagiografen, dat het Gods wil was dat hij het abbatiaat op zich zou nemen. Als abt bracht Arnulfus de in verval geraakte abdij weer tot bloei. Hij herstelde haar bezit en leidde de kloosterlingen met strakke hand. Zijn reis naar Godfried van Florennes, die zich een landgoed van de abdij had toegeëigend, maar door Arnulfus tot inkeer werd gebracht, werd uitgebeeld in de historische optocht. Aan deze reis was, zo blijkt uit de vita, heel wat voorafgegaan. Arnulfus reisde namelijk bij voorkeur op een ezel en dat vonden sommige kloosterlingen onbehoorlijk. Zij meenden dat dat niet paste bij zijn status als een van de belangrijkste abten van Frankrijk en probeerden hem te dwingen om te paard te gaan door de ezel te verminken. Toen Arnulfus dit hoorde, ging hij naar de zieke ezel in de stal en sprak hem liefkozend toe. Hij vroeg God de poot van het dier te genezen en maakte een kruisteken over de ezel, die onmiddellijk genezen opstond. Godfried van Florennes was zo onder de indruk van Arnulfus dat hij terstond inbond en het klooster in zijn bezit herstelde. In het vervolg was hij een toegewijd beschermer van de Kerk (I,IX-XI).

In de stoet werden ook enkele van de in de vita verhaalde wonderdaden van Arnulfus uitgebeeld. Er was een kleine boomgaard nagemaakt om de fruitbomen voor te stellen die Arnulfus bij zijn kluizenaarscel kweekte. Met de vruchten daarvan genas hij zieken (I,XXI). Ook werd herinnerd aan de stukjes brood, die hij met zijn zegen geneeskracht gaf en tijdens zijn verblijf in Florennes uitdeelde, en aan de blinde vrouw die weer kon zien, nadat zij haar ogen had gedept met water waarin Arnulfus zijn handen had gewassen (I,XII-XIV). Toen Arnulfus in zijn kluizenaarscel eens een vergiftigde vis kreeg aangeboden, doorzag hij de valse list, riep een raaf en beval hem de vis naar een plaats te brengen waar geen mens hem vinden kon (I,XX). Een blindgeboren jongetje

schonk hij het vermogen om te zien door met zijn speeksel de blinde ogen van de boreling aan te raken (I,XXVII). Sommige van deze wonderen gebeurden tijdens zijn abbatiaat, maar andere pas nadat hij dit had neergelegd. Volgens de vita werd Arnulfus namelijk door de manipulaties van één van zijn monniken, Odo, gedwongen zijn functie neer te leggen. Aan deze gebeurtenissen werd in de stoet helemaal geen aandacht besteed. Odo had ervoor gezorgd dat koning Philips I van Frankrijk Arnulfus opriep om hem aan het hoofd van een leger te vergezellen, één van de verplichtingen die een abt van Saint-Médard had. Arnulfus protesteerde hiertegen, maar de koning eiste dat hij zou gehoorzamen. De abt trad daarop af en trok zich opnieuw terug in zijn kluizenaarscel, maar niet dan nadat hij eerst de monniken een nieuwe abt had laten kiezen. Op zijn advies kozen ze Geraldus, die echter spoedig door de afgezette abt Pontius met steun van de Franse koningin werd verdreven. Arnulfus was hierover zo verontwaardigd, dat hij zijn cel verliet om de koningin te berispen en hij voorspelde haar dat zij zou worden verstoten en in ballingschap sterven. Deze voorspelling is inderdaad uitgekomen (I,XVI-XVII).

De toeschouwers in 1887 kregen na deze wonderdaden scenes te zien uit het leven van Arnulfus als bisschop van Soissons. Zijn verkiezing tot dit ambt vond plaats onder leiding van de pauselijke legaat, Hugo van Die, die uiteraard ook in de stoet voorkwam. Niets in de stoet verwees evenwel naar de problemen die Arnulfus volgens zijn levensbeschrijving ondervond om het episcopaat daadwerkelijk uit te oefenen. In eerste instantie had na de dood van bisschop Tedbaldus van Soissons (†1080) Ursio op voorspraak van zijn broer Gervais, hofmaarschalk van de Franse koning, de bisschopszetel verworven. Ursio was weliswaar een geletterd man en droeg de monnikspij, maar hij was volkomen ongeschikt voor het episcopaat. Toen een en ander paus Gregorius VII ter ore kwam, droeg deze zijn gezant, Hugo van Die, op een onderzoek in te stellen. Daartoe werd onder bescherming van de graaf van Champagne een concilie in Meaux gehouden, waar Ursio bij verstek werd veroordeeld en de kluizenaar Arnulfus in zijn plaats werd gekozen. Terstond stuurde Hugo van Die mensen naar Saint-Médard om Arnulfus te bevelen op straffe van de ban zich naar Meaux te spoeden. Arnulfus voldeed met bezwaard gemoed aan dit bevel, waarna zijn verkiezing werd bevestigd en een dag voor de wijding werd vastgesteld. Toen hij na zijn wijding, die Hugo van Die hem enige tijd later toediende, naar Soissons toog om de bisschopszetel in bezit te nemen, werd hij echter door een gewapende macht onder aanvoering van Gervais, de broer van Ursio, tegengehouden. Noodgedwongen trok Arnulfus zich terug in Oulchy, zo'n twintig kilometer ten zuiden van Soissons, waar hij onderdak vond in het kasteel van graaf Tedbald van Champagne en zijn ambt naar vermogen uitoefende (II,I-VII).

De volgende taferelen waren gewijd aan de vredesmissie van Arnulfus. Een groep ruiters stelde Robrecht de Fries, graaf van Vlaanderen, en zijn edelen en schildknapen voor. Men zag verder een schildknaap met brieven van de paus voor de woedende graaf om hem tot rede te brengen, en de heilige Arnulfus, die met aartsdiaken Arnulfus van Terwaan en enkele edellieden, die bij de graaf in ongenade waren gevallen, naar Robrecht ging om een verzoening tot stand te brengen. Wat was er gebeurd? Volgens de vita had een aantal vooraanstaande lieden uit onvrede met het harde bewind van Robrecht een samenzwering beraamd om hem te verjagen en te vervangen door een mildere vorst, namelijk Boudewijn van Henegouwen. Robrecht kwam er echter

achter, doodde enkele verraders, verklaarde andere vogelvrij of dwong ze in ballingschap te leven. Onder hen was Arnulfus, aartsdiaken van Terwaan en proost van de kerk van Saint-Omer, die zijn toevlucht zocht bij paus Gregorius VII en bij hem zijn beklag deed. De paus besloot brieven naar de graaf te sturen om hem tot orde te roepen, maar niemand durfde ze te brengen. Eindelijk herinnerde de paus zich de heilige Arnulfus en iedereen was het erover eens dat deze ongetwijfeld de meest geschikte was om deze hachelijke taak te vervullen. De paus gelastte Arnulfus naar graaf Robrecht te gaan en ervoor te zorgen dat alles goed kwam. Daarop reisde de man Gods met enkele gezellen naar Rijssel, waar hij de pauselijke brieven aan Robrecht overhandigde. Terwijl de graaf deze las, wierpen de beschuldigten zich aan zijn voeten. Hoewel witheet van woede, stond de graaf hun het behoud van lijf en goederen toe, vanwege de heiligheid van Arnulfus en uit eerbied voor de pauselijke stoel (II,XIII).

Vanzelfsprekend had Cono, heer van Eine en Oudenburg, een plaats in de optocht gekregen. In de vita longior is te lezen dat hij de stichting van het klooster te Oudenburg mogelijk had gemaakt. De Vlamingen wilden de vredestitcher Arnulfus namelijk graag in hun midden houden en gingen op zoek naar een geschikte verblijfplaats voor hem. Nu was het zo, dat Cono, heer van Eine en Oudenburg, de Sint-Pieterskerk van Oudenburg in leen had. De vele wonderen die rond de kerk gebeurden, vulden Cono echter met vrees voor God en op advies van zijn echtgenote, Hazecca, besloot hij de kerk vrij te geven om er een klooster te laten stichten. Cono gaf daarom de kerk terug aan zijn leenheer, graaf Robrecht, die de kerk aan bisschop Radbodus van Noyon en Doornik overdroeg. Bisschop Radbodus gaf vervolgens de kerk aan Arnulfus, die weliswaar zelf terugging naar Soissons, maar enkele broeders achterliet om de plaats in gereedheid te brengen voor de vestiging van een kloostergemeenschap. Negen edele ruiters uit Eernegem in de stoet herinnerden aan de talrijke schenkingen die inwoners uit deze plaats als bijdrage voor de stichting van de abdij aan Arnulfus hadden gedaan. Ook de genezing van vijf zonen van een arme weduwe in Gistel werd uitgebeeld. Daartoe had Arnulfus het huis en de zieken met wijwater besprenkeld (II,XIX-XXVI).

Deze episode in de historische optocht werd besloten met de uitbeelding van de Franse koning, Lodewijk de Dikke, wiens geboorte door Arnulfus was voorspeld. In de vita is beschreven dat het koninklijk paar zich in wanhoop over het uitblijven van nageslacht tot Arnulfus had gewend met het dringende verzoek voor hen te bidden. Deze had intussen moeten toezien hoe het abbatiaat van Saint-Médard door toedoen van de koning en vooral van de koningin weer in handen van Pontius was gekomen en bisschop Tedbaldus van Soissons en andere hoogwaardigheidsbekleders hadden dan ook de smeekbede van het vorstenpaar kracht bijgezet door de kluizenaar tot bidden aan te sporen om zo het koninkrijk te redden. Arnulfus had vurig gebeden en bovendien de koningin de raad gegeven zich vol overgave aan de zorg voor de armen te wijden. Niet lang na zijn verkiezing tot bisschop van Soissons kon Arnulfus de monnik Ostermarus naar Parijs sturen om de koningin het heugelijke nieuws te brengen dat zij zwanger was van een zoon, die zij Lodewijk moest noemen (I,XXX en II,III).

Tot slot werd de dood van Arnulfus uitgebeeld. Men zag Everolfus, de metgezel en vertrouweling van de heilige, die Arnulfus tot het einde toe heeft verzorgd. Daarnaast waren de

apostel Petrus en de aartsengel Michael vergezeld door engelen en heiligen en de heilige maagd Maria, omringd door maagden te zien. Volgens zijn hagiografen wist Arnulfus wat hem te wachten stond. Op een nacht, niet lang na zijn bisschopswijding had de apostel Petrus hem in een visioen geopenbaard waar hij zou sterven en begraven zou worden (I,IX). Zo wist Arnulfus, toen enkele Vlaamse edelen en de monnik Everolfus hem in Soissons opzochten om hem te verzoeken opnieuw naar Vlaanderen te komen, dat zijn einde nabij was. De omstandigheden, die hij in Soissons had aangetroffen, waren zo erbarmelijk dat hij van zijn bisschopsambt had afgezien en zijn kluizenaarsleven had hervat om zich voor te bereiden op het moment dat hij voor God zou staan. Dankzij het visioen wist Arnulfus dat hij naar Oudenburg moest terugkeren om daar te sterven (II,XXVI-XXVII).

Toen het zover was en hij ziek te bed lag, werden Everolfus, die hem verzorgde, en de andere broeders opgeschrikt door een drietal aardshokken. Arnulfus stelde hen gerust door hun te vertellen wat er was gebeurd. De schokken hadden de komst van achtereenvolgens Petrus, Michael en Maria, vergezeld van engelen en heiligen, begeleid. Zij hadden hem zijn overgang naar het eeuwige leven aangekondigd. Everolfus diende de stervende de laatste sacramenten toe en verzorgde zijn begrafenis volgens de aanwijzingen die de heilige daarvoor had gegeven (II,XXIX-XXXIV).

De status quaestionis

Ook in de twintigste eeuw is Arnulfus herdacht. Daarbij ontbrak vanzelfsprekend het religieuze element niet. Daarnaast is in onze tijd de historische kritiek aan bod gekomen. In 1984 werd bij de herdenking van het negende eeuwfeest van de stichting van het klooster Oudenburg een licht- en klankspel over het leven van de grondlegger van deze abdij, Arnulfus, opgevoerd. Daarnaast was in het abtsgebouw van de voormalige abdij een tentoonstelling over het in 1797 opgeheven klooster en de heilige Arnulfus ingericht. De catalogus die daarbij verscheen, bevat een aantal wetenschappelijke studies over het elfde-eeuwse Vlaanderen, de geschiedenis van de abdij, haar gebouwen en boekenbezit en over Arnulfus, zijn levensbeschrijvingen en verering¹⁸. Drie jaar later werd bij de negenhonderdste herdenking van de sterfdag van Arnulfus een themanummer van het tijdschrift voor kunst en cultuur *Vlaanderen* aan de heilige gewijd¹⁹.

Het meest interessant voor deze studie zijn de bijdragen over de oudste levensbeschrijving van Arnulfus, de belangrijkste bron voor onze kennis over deze heilige²⁰. Eerder had E. Dekkers als eerste onderzoek verricht naar de historische betrouwbaarheid van de *Vita Arnulfi episcopi Suessionensis*. In zijn artikel 'Sint Arnoud en Robrecht de Fries te Rijssel' onderzocht hij, naar

¹⁸ *Sint-Arnoldus en de Sint-Pietersabdij te Oudenburg 1084-1984* (Oudenburg 1984).

¹⁹ *Vlaanderen* 216.

²⁰ Dekkers, 'Sint Arnoud en zijn oudste biografen', 99-107; Vander Plaetse, 'De divitiae claustrales', 69-82; Idem, 'Hariulf', 135-139.

aanleiding van de vredesmissie waarmee paus Gregorius VII Arnulfus volgens de vita had belast, de gang van zaken in Terwaan, omdat voor deze gebeurtenissen de gegevens in de vita met die in andere bronnen vergeleken kunnen worden²¹. Die andere bronnen maakten overigens geen gewag van de bemoeienis van Arnulfus met deze kwestie. De conclusie van Dekkers was desalniettemin dat de vita betrouwbaar is, maar dat de schrijver dikwijls overdreef en verre van onpartijdig was, waardoor de waarheid soms geweld werd aangedaan. Nadere analyse van de vita sterkte hem in deze overtuiging²². Hij ging eveneens uit van de vita longior.

De *Vita Arnulfi episcopi Suessionensis* is echter, zoals gezegd, in twee redacties overgeleverd, een *vita brevior* (BHL 703) en de al genoemde *vita longior* (BHL 704). De *vita brevior* was al in 1573 uitgegeven door de Keulse kartuizer monnik, Laurentius Surius (1523-1578)²³. De eerste editie van de *vita longior* werd verzorgd door de Maurist Jean Mabillon (1632-1707)²⁴. De *vita longior* bestaat uit drie boeken, die niet tegelijkertijd zijn vervaardigd. De eerste twee boeken komen inhoudelijk grotendeels overeen met de *vita brevior* en zijn blijkens een mededeling aan het slot van het tweede boek in 1114 voltooid. Er zijn echter aanwijzingen dat ook daarna nog aan de tekst is gewerkt. Een nauwgezet onderzoek van de *vita longior* moet daarover uitsluitsel brengen. Het derde boek van de *vita longior* is eigenlijk een mirakelboek, dat op verzoek van Rodolfus, aartsbisschop van Reims, in 1119-1120 werd aangelegd als bewijsstuk voor de heiligverklaring van Arnulfus. In dit boek, dat in 1120 door Hariulfus op het concilie van Beauvais werd gepresenteerd, worden enkele wonderen die bij het graf van Arnulfus waren gebeurd, beschreven. Dit mirakelboek wordt in zijn huidige vorm voorafgegaan door een proloog van Lisiardus en bevat na de wonderverhalen ook verslagen van de heiligverklaring, die van Lisiardus afkomstig zijn. Er is bovendien een beschrijving van de elevatie in 1121 aan toegevoegd. Deze delen dateren derhalve van na 1120 en 1121.

De verschillen tussen de twee eerste boeken en de *vita brevior* zijn op het eerste gezicht voornamelijk stilistische hagiografische verfraaiingen. De *vita* is overwegend in proza geschreven, maar bevat ook metrische verzen. In de *vita brevior* zijn maar enkele tientallen versregels te vinden, terwijl in de *vita longior* een veel groter aantal, soms ter aanvulling, soms in plaats van de tekst van de *vita brevior*, is opgenomen. De afwisseling van proza en versregels, het *prosimetrum*, is een literaire vorm die uit de klassieke tijd stamt en in de middeleeuwen vooral in de hagiografie werd toegepast²⁵. In de *vita longior* zijn daarnaast meer verwijzingen naar de bijbel en hagiografische modellen te vinden. Inhoudelijk komen de teksten van de *vita longior* en de *vita brevior* gro-

²¹ Dekkers, 'Sint Arnoud en Robrecht de Fries te Rijsel', 52-71.

²² Dekkers, 'Sint Arnoud en zijn biograaf Hariulf', 43-79.

²³ ed. Surius, 143-156.

²⁴ ed. Mabillon, 502-555.

²⁵ Pabst, *Prosimetrum*, 748-753, die de *vita longior* van Hariulfus als een hoogtepunt in de prosimetrische hagiografie beschouwt, maar niet op de hoogte schijnt te zijn van het bestaan van de *vita brevior*.

tendeels met elkaar overeen. Wel is de stof anders geordend en bevat elk van beide redacties hoofdstukken die in de andere ontbreken. Een nauwkeurige vergelijking van de twee redacties is noodzakelijk om inzicht te verkrijgen in hun onderlinge relatie en in de beweegredenen van de makers om deze wijzigingen aan te brengen.

Mabillon noemt Hariulfus, derde abt van Oudenburg (1105-1143) als de auteur van de *Vita Arnulfi*, waarbij hij niet ingaat op het bestaan van meer dan één redactie van de vita. Hij wijst erop dat het derde boek door Lisiardus, bisschop van Soissons (1108-1126), kan zijn vervaardigd²⁶. Latere onderzoekers, die een onderscheid in twee redacties maakten, namen aan dat de vita brevior, waarvoor de basis vóór 1095 moet zijn gelegd, van de hand van Lisiardus is, terwijl de vita longior door Hariulfus zou zijn vervaardigd. Over het precieze aandeel van de twee auteurs aan de beide redacties van de *Vita Arnulfi* bestaat geen eenstemmigheid. De onduidelijkheid hierover wordt veroorzaakt door de vrijwel gelijklopende proloog die aan beide redacties voorafgaat en waarin Lisiardus, bisschop van Soissons, zich als de auteur presenteert. Daarnaast zijn er drie brieven bekend, waarin Hariulfus, abt van Oudenburg, zich als de schrijver opwerpt. De overeenkomst tussen één van deze brieven en de proloog van Lisiardus vergroot de verwarring. Een probleem was bovendien dat de vita brevior uitsluitend in de editie van Surius bekend was²⁷. Surius heeft naar eigen zeggen en overeenkomstig zijn gebruikelijke werkwijze de nodige, voornamelijk stilistische veranderingen in de tekst aangebracht, zodat het bij vergelijking van details onzeker is of de waargenomen verschillen aan Surius of aan de redacteur te wijten zijn.

Mabillon opperde de mogelijkheid dat Lisiardus na de canonizatie zijn derde boek met de vita van Hariulfus heeft samengevoegd, waardoor sommigen hem en anderen Hariulfus als de auteur van de *Vita Arnulfi* noemen²⁸. D.A. Stracke kwam in 1954 op basis van een uitgebreide vergelijking van de teksten tot de conclusie dat Lisiardus ook de vita longior grotendeels voor zijn rekening heeft genomen. Zijn opvatting is dat Hariulfus met andermans veren heeft gepronkt en ten onrechte het auteurschap van de vita longior heeft opgeëist²⁹. Deze opvatting is door W. Prevenier overgenomen in zijn bijdrage voor het veel geraadpleegde naslagwerk *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*³⁰. Dekkers meent daarentegen dat het geen kwestie van de een of de ander is, maar dat er een hechte samenwerking tussen de twee auteurs heeft bestaan om de vita op het peil te brengen, dat nodig was om de heiligverklaring van Arnulfus tot stand te brengen³¹.

²⁶ ed. Mabillon, intr. 502.

²⁷ ed. Surius, 143-156.

²⁸ ed. Mabillon, intr. 503.

²⁹ Stracke, 'Lisiardus', 7-79.

³⁰ Prevenier, 'Die südlichen Niederlande', 182*-183*.

³¹ Dekkers, 'Sint Arnoud en zijn oudste biografen', 102.

Vander Plaetse suggereert dat beide versies van de vita door Hariulfus zijn geschreven, die daarbij van de diensten van Lisiardus gebruik heeft gemaakt³².

Inmiddels is een handschrift van de vita brevior herontdekt³³, zodat een nauwgezette vergelijking van de beide redacties van de *Vita Arnulfi* mogelijk is, waardoor meer duidelijkheid over de ontstaansgeschiedenis en wellicht het auteurschap van de vita kan worden verkregen. Dat is mogelijk niet alleen van belang voor onze kennis van Arnulfus, maar ook voor de geschiedschrijving van met name Vlaanderen en Noord-Frankrijk in de elfde en twaalfde eeuw.

De bronnen voor onze kennis van het leven van Arnulfus, wiens historiciteit niet in twijfel wordt getrokken, bestaan vrijwel uitsluitend uit hagiografische teksten, waarvan de beide redacties van de *Vita Arnulfi* de belangrijkste zijn. Het ontbreken van andere bewijzen van zijn bestaan is enerzijds een gevolg van de cultuur waarin hij leefde. In de elfde eeuw namen mondelinge overlevering en symbolische handelingen nu eenmaal een veel grotere plaats in dan schriftelijke verslaglegging³⁴. Zo hoeven we bijvoorbeeld voor die periode niet op een familiearchief van de heren Oudenaarde te rekenen. Anderzijds zijn verzamelingen van documenten, die zulke bewijsstukken wel bevat kunnen hebben, verloren gegaan. De archieven van de abdij Saint-Médard zijn door het vele oorlogsgeweld waardoor Noord-Frankrijk in de loop der eeuwen is getroffen, vrijwel geheel vernietigd. Er is niet veel meer overgeleverd dan een cartularium dat in de dertiende en veertiende eeuw is samengesteld en afschriften van acten over de periode 633-1325 bevat³⁵. Arnulfus komt daarin niet voor. De archieven van de bisschoppen van Soissons zijn evenzo verloren gegaan. De samenstellers van bisschopslijsten voor dit bisdom, zoals Sammarthani en Gams, die hun gegevens uit zeer diverse en verspreide bronnen bijeen hebben gebracht, noemen Arnulfus wel als bisschop van Soissons³⁶. Maar hij ontbreekt in de oudste bisschopslijst, die op last van bisschop Nivelon van Soissons (1175-1207) werd vervaardigd³⁷. N. Huyghebaert meende het enige bewijsstuk van de activiteiten van Arnulfus als bisschop van Soissons te hebben gevonden in een zeventiende-eeuws cartularium van de priorij van Coincy (Champagne). Daarvoor moest hij aannemen dat zowel de datering (1072) als de naam van de bisschop van Soissons (Algotus), zoals

³² Vander Plaetse, 'Hariulf', 8; Idem, 'De vita', 95.

³³ Dit handschrift is al in 1905 door Van den Gheyn in zijn *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique* V, 233-237 nr. 3234, opgenomen en op de juiste wijze geïdentificeerd, maar is tot voor kort over het hoofd gezien. Vander Plaetse heeft dit als eerste geconstateerd.

³⁴ Zie hiervoor Clanchy, *From Memory*, 231-240.

³⁵ Archives Départementales de l'Aisne à Laon, H477, zie Matton, *Inventaire* III, 74-84; een kopie hiervan uit 1649 wordt bewaard in Parijs, Archives Nationales LL1021. De weinige losse stukken afkomstig van de abdij (1137-1704), die in deze archieven in Parijs werden bewaard onder nummer L1009A, zijn blijkens een briefje in de archiefdoos sinds 1989 spoorloos. Een cartularium met latere stukken bevindt zich in Parijs, Bibliothèque Nationale, Fonds latin 9986. Zie Stein, *Bibliography* nrs. 3723-3724.

³⁶ *Gallia Christiana* IX, 350-351; Gams, *Series episcoporum*, 633.

³⁷ *Rituale*, 5.

die in het cartularium worden gegeven, kopiïstfouten zijn en gelezen moeten worden als 1082 en Arnulfus³⁸. Dit lijkt nogal ver gezocht.

De vredesmissie van Arnulfus naar Vlaanderen vindt geen bevestiging in de andere bronnen, die voorhanden zijn voor het geschil tussen graaf Robrecht de Fries en de opstandige edelen en geestelijken van Terwaan. Dit lijkt de enige episode in de vita te zijn die, afgezien van het aandeel van Arnulfus daarin, ook in andere bronnen terug te vinden is. Paus Gregorius VII heeft naar aanleiding van deze kwestie verschillende brieven geschreven, maar in wat hiervan is overgeleverd is geen enkele aanwijzing te vinden voor een verzoek van de paus aan Arnulfus om te bemiddelen³⁹. Het oude archief van het bisdom Doornik, waartoe het Vlaamse kustgebied behoorde, is in 1940 verbrand. Van het klooster Oudenburg zijn wel vrij veel oorkonden bewaard gebleven⁴⁰. Alleen de oudste, die de stichting van het klooster en de eerste schenkingen daaraan betreft, staat op naam van de heilige. Deze acte wordt echter als een vervalsing beschouwd⁴¹. De verslagen van de concilies van Reims (1119) en Beauvais (1120), waarop de heiligverklaring van Arnulfus is behandeld, zijn niet overgeleverd. De belangrijkste bronnen voor het concilie van Reims zijn van de hand van Ordericus Vitalis en Hesso Scholasticus, die zich in hun verslaggeving hebben beperkt tot de problemen tussen de Franse koning, Lodewijk VI, en Hendrik I, koning van Engeland, en het geschil tussen paus Calixtus II en de Duitse koning, Hendrik V⁴². Voor het concilie van Beauvais is het derde boek van de vita longior de enige bron.

Contemporaine geschriften maken geen melding van Arnulfus. Zijn dood wordt vermeld in het *Auctarium Affligemense*, een dertiende-eeuwse bewerking van de kroniek van Sigebert van Gembloux, die, hoewel een tijdgenoot van Arnulfus, hem zelf niet noemt⁴³. Affiniteit met het klooster Ename, waar sinds 1110 voormalige monniken van Affligem het abbatiaat vervulden, zou de belangstelling voor Arnulfus kunnen verklaren⁴⁴. Arnulfus van Oudenaarde, de peetoom van de heilige, en diens opvolgers waren namelijk belast met de voogdij van Ename. In de late middeleeuwen ging het verhaal dat Arnulfus voor de stichting van het klooster Oudenburg zes monniken

³⁸ Huyghebaert, 'Saint Arnould', 317-329.

³⁹ Caspar, *Das Register*, 591-592, IX,13; 617-629, IX,31-36; Cowdrey, *The Epistolae*, 108-115, nrs. 45-47; zie Dekkers, 'Sint Arnoud en Robrecht de Fries', 52-62; Van Werveke, *Het bisdom Terwaan*, 45-47.

⁴⁰ Rijksarchief te Brugge, zie Yernaux, *Inventaire*.

⁴¹ Rijksarchief Brugge, charters blauwe nummers 6637; Gysseling en Koch, *Diplomata I*, 167; Gysseling, 'Bijdrage', 820-827; Yernaux, 'Charte', 89-102.

⁴² Ordericus Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, ed. Chibnall ed., 6, 255-277; Hesso Scholasticus, *Relatio de concilio Remensi*, MGH LL XII.III, 21-28.

⁴³ Sigebert van Gembloux, *Chronographiae Auctarium Affligemense*, ed. Gorissen, 117.

⁴⁴ *Ibidem*, 52-55.

uit Affligem had laten komen⁴⁵. De enige andere tekst waarin Arnulfus is te vinden, bestaat uit de in een veertiende-eeuws handschrift overgeleverde *Annales Elmarenses*, die de elevatie van de heilige vermelden⁴⁶. De samensteller van deze annalen heeft ongetwijfeld gebruik gemaakt van een exemplaar van het *Auctarium Affligemense*⁴⁷, maar heeft niet de sterfdatum van Arnulfus overgenomen. Er is kortom reden te over om op zoek te gaan naar de historische figuur die achter de heilige Arnulfus schuilt.

De *Vita Arnulfi* wordt algemeen beschouwd als een belangrijke historische bron. In bijna alle moderne geschiedverhalen over de elfde eeuw beroepen de auteurs zich erop en zij gebruiken daarvoor bij voorkeur de meest uitgebreide versie, de *vita longior*. De betrouwbaarheid van deze bron wordt daarbij niet ter discussie gesteld. Aan heiligenlevens wordt echter over het algemeen een beperkte waarde toegekend als bron voor de historische werkelijkheid. De specifieke doelstelling van een hagiograaf en zijn werkwijze brengen immers met zich mee dat deze werkelijkheid ondergeschikt is gemaakt aan een idealistisch doel. Bovendien waren heiligenlevens aan verandering onderhevig, doordat ze aan de eisen van latere generaties werden aangepast. Heiligenlevens worden tegenwoordig juist als een rijke bron voor de studie van de mentaliteitsgeschiedenis gezien, omdat zij de ideeën en voorstellingen die op een zeker moment in een bepaalde bevolkingsgroep heersten, weerspiegelen⁴⁸. De betrouwbaarheid van de evenementiële gegevens is daarbij van minder belang. Historici kunnen het zich echter niet altijd permitteren uit achterdocht deze feitelijke gegevens naast zich neer te leggen. Vitae vormen immers een zeer groot deel van de uit de middeleeuwen bewaard gebleven historiografische teksten en zijn daarom vaak als een welkome aanvulling op de schaarse andere bronnen beschouwd. In ons geval zijn ze vrijwel de enige bron, die we slechts kunnen proberen te toetsen aan andere gegevens over de wereld waarin Arnulfus heeft geleefd. Historici hebben ook wel eens met meer of minder schroom feitelijke gegevens uit heiligenlevens geput zonder zich al te veel rekenschap te geven van de ontstaansgeschiedenis van de gebruikte teksten. Uit deze studie van de *Vita Arnulfi episcopi Suessionensis* zal onder andere blijken dat kennis van het ontstaan en de ontwikkeling van de afzonderlijke teksten van essentieel belang is om de daarin verstrekte gegevens op hun waarde te kunnen beoordelen en op de juiste wijze te kunnen interpreteren.

Vooruitblik

Om vast te kunnen stellen of de waardering van de *Vita Arnulfi* als bron voor de historische werkelijkheid terecht is, zullen hier de mogelijkheden en beperkingen van dit heiligenleven

⁴⁵ Huyghebaert, *Monasticon Belge* III.1, 59.

⁴⁶ *Annales Elmarenses*, ed. Grierson, 99.

⁴⁷ *Ibidem*, intr. XLI.

⁴⁸ Van 't Spijker, *Als door een speciaal stempel*, 12-20.

daarvoor worden nagegaan. Daartoe zal ik een poging doen om op basis van de *Vita Arnulfi* de levensloop van Arnulfus en de gebeurtenissen rond zijn heiligverklaring te reconstrueren. Waar mogelijk zal ik de gegevens uit de vita toetsen op hun feitelijke juistheid dan wel geconditioneerde waarschijnlijkheid en aanvullen met behulp van andere bronnen. Door het geheel in zijn historische context te plaatsen wordt een tijdsbeeld geschetst, dat het tot nu toe aanvaarde voor het hier bestudeerde tijdvak en gebied kan bevestigen of corrigeren. Tevens kan de waarde van een dergelijke bron in vergelijking tot andersoortige schriftelijke bronnen worden vastgesteld. Voor ik begin met de reconstructie van Arnulfus' levensloop, zal de aard van de verschillende soorten van bronnen, die ons voor de hier te behandelen periode ter beschikking staan, worden gezien. Welke zijn hun karakteristieken, hoe moeten ze worden gewaardeerd en geïnterpreteerd?

Vervolgens zal de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van de *Vita Arnulfi* uit de doeken worden gedaan. Eerder is al aangevoerd dat een nauwgezette vergelijking van de beide redacties van dit heiligenleven inzicht in de beweegredenen en opvattingen van de schrijvers zal verschaffen. Dit inzicht zal nog worden vergroot wanneer we ons verdiepen in de wereld waarin de beide hagiografen werkten. De periode die hier behandeld wordt, omvat dan ook niet alleen de tijd waarin Arnulfus leefde en de eerste decennia van de twaalfde eeuw, waarin hij heilig werd verklaard (c.1040-1121). Ook aan de jaren daarna zal nog aandacht worden besteed. De nadruk ligt wat deze laatste betreft op de periode tot ongeveer 1127, het jaar waarin de Vlaamse graaf Karel de Goede werd vermoord en de strijd om de opvolging losbarstte, terwijl de uiterste grens bij het overlijden van Hariulfus in ongeveer 1143 ligt. Het te schetsen tijdsbeeld zal zich beperken tot Vlaanderen en Noord-Frankrijk, het gebied waar Arnulfus en zijn hagiografen hun leven doorbrachten.

De reconstructie van het leven van Arnulfus begint vanzelfsprekend met zijn geboorte en afkomst. De *Vita Arnulfi* toont daarbij meteen haar beperkingen. De aard van de bron brengt met zich mee dat misschien wel het grootste deel van het leven van de heilige Arnulfus zich aan ons blikveld onttrekt. Aan de laatste dagen van de heilige zijn in de vita heel wat meer woorden gewijd dan aan de jaren vóór zijn intrede in de abdij Saint-Médard. Dat is gezien het hagiografische karakter van zijn levensbeschrijving niet verbazingwekkend. Aan het einde van zijn leven geeft de heilige staaltjes van zijn heiligheid, door bijvoorbeeld lijdzaamheid, Godsvertrouwen en voorstellingen. Hij geeft wijze raad, terwijl er, zoals ook bij zijn geboorte, wonderbaarlijke gebeurtenissen plaatsvinden, die getuigen van zijn heiligheid. Met de dood is immers het doel bereikt, want het einde van het aardse leven betekende voor een heilige het vreugdevolle begin van het hemelse bestaan, een nieuwe geboorte. Daarom viert de Kerk juist de sterfdag van de heilige als diens *dies natalis*. De aard van de tekst verklaart ook dat de aandacht voor de periode voorafgaand aan zijn bekering voornamelijk is gericht op de wonderbaarlijke gebeurtenissen rond zijn aardse geboorte, die getuigen van zijn toekomstige heiligheid.

Om enig zicht te krijgen op zijn jeugd en leven als ridder in Vlaanderen, zijn we aangewezen op andere bronnen, die ons een beeld kunnen verschaffen van de achtergrond, waartegen zich de eerste jaren van zijn leven hebben afgespeeld. Daarin kunnen mogelijk aanwijzingen worden gevonden voor, bijvoorbeeld, het hoe en waarom van zijn bekering. De gebeurtenissen in Vlaande-

ren in die tijd zijn, zo zal blijken, niet gemakkelijk te achterhalen. Daaraan zal toch uitvoerig aandacht moeten worden besteed, enerzijds omdat dat van belang is voor ons begrip van de *Vita Arnulfi* en de vervaardigers daarvan, anderzijds omdat daardoor meer inzicht wordt verkregen in het bronnenmateriaal dat beschikbaar is voor onze kennis van de middeleeuwen. Wat kunnen we aan kennis van deze lang vervlogen periode verwachten en wat draagt de *Vita Arnulfi* daaraan bij? Andere fases uit het leven van Arnulfus zullen eveneens tegen hun historische achtergrond worden bekeken. Wanneer ook andere dan vrome verklaringen kunnen worden gevonden voor bijvoorbeeld de gebeurtenissen die leidden tot zijn aftreden als abt of van zijn onvermogen om zijn functie als bisschop daadwerkelijk uit te oefenen, vergroot dat niet alleen onze kennis, maar kunnen we bovendien beter begrijpen waarom zijn hagiografen zijn heiligverklaring nastreefden en hem een voorbeeldfunctie toekenden. Daarbij zal blijken dat soms het zwijgen van de hagiografen meer zegt dan hun verhalen.